

УДК 340.12:340.115

DOI 10.32755/sjlaw.2025.03.048

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного і заочного навчання),
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Петровська Ю. М.,

кандидат історичних наук, доцент, проректор,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна А. В.,

кандидат історичних наук, доцент,
тимчасово виконуючий обов'язки
начальника кафедри теорії та історії держави і права,
міжнародного права гуманітарного факультету
(очного і заочного навчання)
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5079-2865

ІСТОРИЧНИЙ ТА АКсіОЛОГіЧНИЙ ПІДХОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕТОДОЛОГії ПРАВОВИЗНАВСТВА

У статті досліджено значення історичного та аксіологічного підходів у сучасному правознавстві. Розкрито сутність історичного підходу як засобу осмислення права в контексті його генези, соціокультурної зумовленості та еволюції правових форм. Проаналізовано внесок історичної школи права у подолання догматичного формалізму. Обґрунтовано необхідність поєднання історичного й аксіологічного підходів для формування етично орієнтованого, саморефлексивного правознавства.

Ключові слова: аксіологічний підхід, історична школа права, історичний підхід, методологія права, нормативізм, право, правова влада.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження означеної теми зумовлена низкою теоретичних і практичних чинників, що визначають необхідність переосмислення природи права (зокрема в контексті реалізації євроінтеграційного курсу Української держави) та відповідно засобів його пізнання.

Сучасне правознавство перебуває у процесі методологічної трансформації, що пов'язана з переосмисленням підходів

до аналізу права як соціального феномена. Упродовж тривалого часу в українському правничому дискурсі домінували нормативістські та формально-догматичні парадигми, які абсолютизували позитивне право, ігноруючи його ціннісний і історичний вимір. Проте в умовах розвитку правовладдя, утвердження людських прав як фундаменту правової системи, зростає потреба в методології, здатній виявити глибинні смисли правових явищ і процесів, їхню моральну легітимність та історичну обумовленість.

Наголосимо, що історичний підхід дає змогу простежити еволюцію правових ідей, інститутів і категорій у контексті змін суспільної організації, виявити вплив культурних, політичних і філософських чинників на формування правових систем. Водночас аксіологічний підхід, зосереджений на ціннісному змісті права, дозволяє дослідити його як феномен, що нерозривно пов'язаний з уявленнями про справедливість, свободу, гідність, легітимність державної влади. Поєднання цих підходів сприяє формуванню цілісного, критичного та соціокультурного бачення права, яке виходить за межі суто нормативного розуміння.

Отже, звернення до історичного й аксіологічного підходів як елементів методології правознавства є актуальним не лише з огляду на потребу переосмислення теоретико-правових засад, а й у контексті забезпечення більш глибокого розуміння правових явищ, що має безпосереднє значення для правозастосування, правничої освіти та формування правосвідомості в умовах демократичної трансформації українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що в українській науковій спільноті простежується виразна тенденція до посиленого зацікавлення дослідженням правової проблематики в межах міждисциплінарних підходів, зокрема до історичного та аксіологічного аналізу правових явищ.

Значний внесок у розвиток аксіологічного підходу зробив А. Фальковський, який у своїй дисертації досліджує зміну парадигм у юриспруденції та роль цінностей у формуванні правової реальності. Він підкреслює, що поняття природного та позитивного права завжди ґрунтуються на певних цінностях, виявлення та філософське осмислення яких можливе через аксіологічний підхід [1, с. 3–4].

Як слушно зазначає А. Кучук, «значна частина дослідників говорить про право як соціокультурне явище, а питання аксіологічного підходу до пізнання правових явищ фактично залишається відкритим, що і зумовлює актуальність дослідження» [2, с. 116].

У статті О. Дзьобаня та В. Яроцького розглядаються соціологічний і аксіологічний напрями сучасних правових досліджень. Автори наголошують на необхідності розширення меж використання нових евристичних інструментів у правових дослідженнях, що дозволяє розкрити потенціал досліджуваних феноменів у поєднанні їх статичних та динамічних характеристик [3, с. 5–13].

Зеленко І. у своїй статті акцентує увагу на відсутності одностайної думки щодо методології дослідження державно-правових явищ. Вона підкреслює важливість застосування соціологічних та статистичних методів у дослідженні права та держави, що дозволяє більш глибоко аналізувати соціальні процеси та ефективність державного апарату [4, с. 9–14].

Скляр С. досліджує необхідність впровадження міждисциплінарного підходу в юридичній науці України. Він аналізує проблеми міждисциплінарності та пропонує способи їх розв'язання, підкреслюючи переваги врахування інших наук у юриспруденції [5, с. 148–156].

Тороп М. у своїй роботі аналізує методологію дослідження юридичної відповідальності в працях українських правознавців кінця XIX – початку XX століття. Він підкреслює важливість історичного підходу для розуміння еволюції правових категорій та інститутів [6, с. 165–166].

Історичний підхід дозволяє дослідити еволюцію правових інститутів та ідей у контексті соціокультурних трансформацій. Дослідники наголошують на важливості врахування історичного досвіду для глибокого розуміння сучасних правових систем [7, с. 161–166].

Таким чином, сучасні українські дослідники активно впроваджують історичний та аксіологічний підходи в методологію правознавства, що сприяє глибокому розумінню права як соціального феномена, його ціннісного змісту та історичної обумовленості.

Мета статті: комплексне теоретико-методологічне обґрунтування доцільності та значення історичного й аксіологічного підхо-

дів у сучасному правознавстві як важливих інструментів пізнання права, які дозволяють розглядати його не лише як систему норм, а як багатовимірне соціокультурне явище, що формується під впливом історичного досвіду та ціннісних орієнтирів суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасна правнича наука дедалі частіше дистанціюється від дослідження права до сукупності норм, відірваних від свого історичного ґрунту й ціннісного навантаження. Усвідомлення меж нормативістського мислення, особливо в контексті порушень людських прав у XX столітті, зумовлює потребу в методологічному оновленні правознавства. Саме в цьому контексті історичний та аксіологічний підходи набувають принципового значення як засоби пізнання права не лише як нормативного явища, а як складного історично зумовленого та ціннісно навантаженого засобу соціального регулювання.

Історичний підхід у правознавстві передбачає дослідження права крізь призму його генези, еволюції правових форм і понять, а також впливу соціально-культурного середовища на юридичну думку. Як слушно вказує М. Козюбра, у контексті історичної еволюції об'єкт дослідження загальної теорії держави та права зазнає кількісних і якісних трансформацій. Це актуалізує потребу у вищому рівні його пізнання, що передбачає імплементацію новітніх методологічних підходів, використання досягнень інших галузей знань, а також аналіз нових взаємозв'язків та властивостей цих явищ. З огляду на зазначене назріла необхідність у перегляді підходів та методів здійснення юридичних досліджень, зокрема у сфері історії держави і права [8, с. 30].

Право, в межах такого підходу, розглядається не як штучна конструкторська система, а як результат історичного досвіду людства, втілений у нормативних структурах. Саме історичний підхід дозволяє подолати нормативну ізоляцію та відкриває доступ до контекстів, у яких формувалися правові інститути, що своєю чергою унеможлиблює їх механічне відтворення без урахування актуальних соціальних трансформацій. Правові категорії, такі як «справедливість», «влада», «право власності» чи «суверенітет», не можуть бути адекватно осмислені без урахування їх історичних змістів і трансформацій.

У цьому аспекті варто нагадати про історичну школу права, яка стала однією з перших цілісних спроб подолати абстрактно-раціоналістичне розуміння права, властиве природно-правовій традиції XVIII століття. Представники цієї школи – передусім Фрідріх Карл фон Савіні та Георг Фрідріх Пухта – наполягали на тому, що право не створюється актом волі законодавця, а розвивається органічно як вияв народного духу (*Volksgeist*), через звичаї, практику й інститути, які історично формуються в конкретному соціумі. Право, на їхню думку, не може бути універсальним і раз і назавжди встановленим, воно вкорінене в історичну пам'ять і ментальність народу, тому кожна нація має своє власне, історично зумовлене право.

Зарубіжні дослідники відзначають, що згідно з цією концепцією, право є органічним продуктом розвитку суспільства та його свідомості з плином часу, а не штучним творінням законодавця. Його коріння сягає глибин історичної культури, національних традицій та колективного досвіду. Концепція Савіні підкреслює необхідність історичного аналізу права, критикує ідею його повної кодифікації та відзначає ключову роль правознавців у формуванні правових норм. Ця теорія зберігає актуальність для сучасної юриспруденції, нагадуючи про визначальний вплив культурного та історичного середовища на правові системи [9].

Згадка про історичну школу права є важливою не лише в контексті її внеску в розвиток методології правознавства, а й як свідчення необхідності визнання історичної обумовленості правових форм, понять і інституцій. Цей підхід дозволяє критично осмислювати нормативні структури, які втратили свій соціальний зміст або суперечать сучасним ціннісним орієнтирам. Щобільше, історична школа сприяла становленню національних правових традицій і заклала підґрунтя для розуміння права як результату історичного досвіду, а не лише продукту позитивної волі держави.

Таким чином, актуалізація ідей історичної школи у сучасному правознавстві сприяє зміцненню імунітету правничої науки проти догматичного формалізму та нормативної сліпоти, розширюючи

горизонти розуміння права в контексті його історичного розвитку і культурної зумовленості.

Варто також зауважити, що положення історичної школи права, попри їхню глибину й методологічну значущість, сьогодні часто залишаються недостатньо інтегрованими в сучасний правничий дискурс. У той час як правознавство дедалі більше відкривається до міждисциплінарних і гуманітарних підходів, історична школа – як традиція, що пропонує осмислення права в контексті його культурно-часової зумовленості – залишається на периферії методологічних пріоритетів. Це частково зумовлено домінуванням нормативістських і технократичних моделей праворозуміння, у межах яких історичний досвід зводиться до простого тла для позитивного права.

Однак ігнорування історичного підґрунтя правових понять та інституцій звужує межі правничого мислення та позбавляє його здатності до критичного саморефлексивного осмислення. Тож вважаємо за доцільне актуалізувати потенціал історичної школи, зокрема її ідеї про органічну еволюцію права, значення правової традиції та зв'язок права з колективною пам'яттю суспільства, як вагомий інструмент поглиблення сучасної правової методології.

Аксіологічний підхід фокусується на ціннісній природі права, що є відповіддю на кризу нормативізму, позбавленого морального критерію. У межах цього підходу право розглядається як феномен, що ґрунтується на базових соціальних цінностях – гідності, свободі, рівності, справедливості [10, с. 11–12]. Аксіологічна перспектива дозволяє поставити під сумнів правомірність формально чинного законодавства, якщо воно суперечить етичним засадам суспільства. Таким чином, правознавство набуває здатності до критичного саморефлексивного аналізу не лише норм, а й самої структури нормативного порядку. Зміщення акценту з «того, що є чинним», на «те, що відповідає правовладдю» формує простір для розмежування юридичного і правового, що є ключовим для розбудови правовладдя.

Як зазначають вітчизняні науковці, постмодерна доба відзначається зростанням значущості аксіологічного аспекту не лише у філософському, а й у науковому пізнанні дійсності. Ця тенденція особливо виразно простежується у синергії філософії

права та загальної теорії права, що забезпечує якісно глибше осягнення сутнісних характеристик держави та права. Наслідком такої взаємодії є формування нових наукових напрямів, одним із яких є юридична аксіологія. Остання, перебуваючи у площині науки про цінності, має своїм предметом виявлення ціннісного змісту феноменів правової природи [11, с. 80–95].

Об'єднання історичного й аксіологічного підходів формує комплексні методологічні межі, що дозволяє не лише описувати та систематизувати право, а й критично його осмислювати. Вони сприяють переходу від описової до філософсько-рефлексивної моделі правознавства, у межах якої право розглядається як живий, динамічний феномен, який не може бути зведений до позитивного закону. Такий підхід дозволяє правникові мислити не лише категоріями юридичної техніки, а й питаннями легітимності, ціннісної обґрунтованості й історичної відповідності права.

Так, історичний та аксіологічний підходи є не просто допоміжними елементами юридичної методології, а засадничими способами праворозуміння, що дозволяють уникнути редукціонізму і сприяють формуванню критично орієнтованого, етично вмотивованого й історично свідомого правознавства. Вони є необхідними для подолання формалізму, збагачення правової науки філософським змістом і для утвердження в правознавстві гуманістичних ідеалів, на яких має ґрунтуватися сучасна демократична правова система.

Висновки. Сучасне правознавство потребує переосмислення власних методологічних засад, зокрема через відхід від нормативістської парадигми, що тривалий час домінувала у правничій науці. Історичний та аксіологічний підходи, кожен по-своєму, повертають право до його витоків – як продукту культурного досвіду та носія базових соціальних цінностей. Їхнє поєднання відкриває перспективу для більш глибокого, критичного й цілісного осмислення права не лише як системи норм, а як феномена, що вкорінений у колективній пам'яті та моральному порядку суспільства. Актуалізація цих підходів не лише збагачує юридичну методологію, а й сприяє утвердженню правовладдя, заснованого на повазі до гідності, історичної тяглості й етичного сенсу права.

Список використаних джерел

1. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
2. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
3. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Соціологічний та аксіологічний напрямки сучасних правових досліджень: загальне бачення. *Інформація і право*. 2018. № 1. С. 5–13.
4. Зеленко І. П. Спеціальні методи дослідження державно-правових явищ: сучасний погляд. *Наукові записки*. 2022. № 13. С. 9–14.
5. Скляр С. С. Міждисциплінарність у юридичній науці: проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Т. 2. С. 148–156.
6. Тороп М. Методологія дослідження юридичної відповідальності в працях українських правознавців наприкінці XIX – початку XX століття в Україні: матеріали конференцій МЦНД (Одеса, 20.09.2024). С. 165–166.
7. Долгорученко К. Історико-правовий підхід у методології дослідження діяльності спецвідділу «Вінета» Міністерства просвіти і пропаганди Райху на окупованих українських територіях. *Юридичний вісник*. 2019. № 4. С. 161–166.
8. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. Вип. 1. С. 22–32.
9. Agrawal A. Volksgeist Theory. 2024. URL: <https://lawbhoomi.com/volksgeist-theory/> (дата звернення: 22.05.2025).
10. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 130 с.
11. Серебро М. В. Аксіологічний підхід в юриспруденції. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 80–95.

Pekarchuk V.,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department
of Theory and History of State and Law, International Law
of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7750-1474;

Petrovska Y.,

PhD in History, Associate Professor, Vice-Rector,
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna A.,

Acting Head of the Department of State and Law Theory and History,
International Law of the Humanities Faculty (full-time and part-time),
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5079-2865

HISTORICAL AND AXIOLOGICAL APPROACHES AS LEGAL SCIENCE METHODOLOGY ELEMENT

The article explores the significance of historical and axiological approaches in modern jurisprudence as a reaction to the crisis of normative thinking that ignores the value and historical dimension of law. The essence of the historical approach as a means of understanding law in the context of its genesis, social and cultural conditioning, and the evolution of legal forms, is revealed. The necessity to combine historical and axiological approaches for the formation of an ethically oriented, self-reflective jurisprudence capable of critically evaluating current legislation and contributing to the establishment of the rule of law is substantiated. The combination of historical and axiological approaches forms complex methodological boundaries that allow not only to describe and systematize law, but also to critically understand it. This approach allows a lawyer to think not only in terms of legal technique, but also in terms of legitimacy, value justification, and historical relevance of law.

It is summarized that modern jurisprudence requires rethinking of its own methodological principles, in particular, by setting off from the normative paradigm that has long dominated in legal science. The historical and axiological approaches, each in its own way, return law to its origins – as a product of cultural experience and a carrier of basic social values. Their combination opens up prospects for a deeper, critical, and holistic understanding of law not only as a system of norms, but as a phenomenon rooted in the collective memory and moral order of society. The actualization of these approaches not only enriches legal methodology, but also contributes to the establishment of the rule of law based on respect for dignity, historical continuity and ethical meaning of law

Key words: axiological approach, historical school of law, historical approach, methodology of law, normativism, law, rule of law.

References

1. Falkovskyi, A. O. (2011), Axiological approach in the methodology of modern jurisprudence : author's abstract of the dissertation ... Candidate of Legal Sciences: 12.00.12, Odesa.
2. Kuchuk, A. M. (2016), "Axiological approach to the study of legal phenomena", *Entrepreneurship, Economy and Law*, Vol. 9, pp. 116–120.
3. Dzioban, O. P. and Yarotskyi, V. L. (2018), "Sociological and axiological directions of modern legal research: general vision", *Information and Law*, Vol. 1, pp. 5–13.
4. Zelenko, I. P. (2022), "Special methods of research of state-legal phenomena: a modern view", *Scientific Notes*, Vol. 13, pp. 9–14.
5. Skliar, S. S. (2022), "Interdisciplinarity in legal science: problems and prospects", *New Ukrainian Law*, Vol. 6, pp. 148–156.
6. Torop, M. (2024), "Methodology of research of legal responsibility in the works of Ukrainian legal scholars in the late 19th–early 20th centuries", in Conference Proceedings of ISPC, pp.165–166.
7. Dolhoruchenko, K. (2019), "Historical-legal approach in the methodology of studying the activity of the Reich Ministry of Education and Propaganda's special department 'Wieneta' in the occupied Ukrainian territories", *Legal Bulletin*, Vol. 4, pp. 161–166.
8. Koziubra, M. (2014), "Methodology of jurisprudence and methodology of law: correlation of concepts and their features", *Law of Ukraine*, Vol. 1, pp. 22–32.
9. Agrawal, A. (2024), "Volksgeist Theory", available at: [https:// lawbhoomi. com/volksgeist-theory/](https://lawbhoomi.com/volksgeist-theory/) (accessed 22 May 2025).
10. Kuchuk, A. M. (2023), Law in the postmodern era: legal discourse, Yuridyka Publishing House, Odesa.
11. Serrebro, M. V. (2019), "Axiological approach in jurisprudence", in Oborotov, Yu. M. (Ed.), *Methodology and innovation in general theoretical jurisprudence*, Feniks Publishing House, Odesa, pp. 80–95.